

ПРОТИДІЯ КОЛАБОРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Конопельський Віктор Ярославович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Система освіти виступає фундаментом національної самосвідомості й культурного суверенітету держави, а її захист від ідеологічного поневолення в умовах воєнної агресії є невід'ємною складовою державної безпеки та охорони конституційного ладу України. Предмет наукового аналізу охоплює проблематику юридичної кваліфікації протиправних діянь відповідно до ст. 111-1 КК України [1], критерії формування належної доказової бази у відповідних провадженнях, а також дослідження чинної судової практики. Практична значущість пропонованого дослідження зумовлена нагальністю всебічного кримінально-правового осмислення явища колаборації в галузі освіти [2], яке набуло систематизованого й інституційного вияву на тимчасово окупованих територіях держави. Окремим напрямом є визначення шляхів удосконалення законодавства відповідно до норм міжнародного гуманітарного права [3].

У площині кримінального права відповідна діяльність утворює самостійний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 111-1 КК України [1], а відтак виникає об'єктивна необхідність її відмежування від суміжних норм, зокрема, від виправдовування збройної агресії за ст. 436-2 КК України [1]. Конкуренція зазначених приписів у правозастосуванні породжує реальну загрозу подвійного інкримінування та вимагає вироблення систематизованих кваліфікаційних критеріїв, покликаних гарантувати уніфіковане тлумачення й застосування закону [2].

Належна правова оцінка колабораційної діяльності в освітній галузі потребує передусім усталеного понятійного фундаменту та чіткого відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень. Ключовою проблемою при встановленні складу кримінального правопорушення залишається розрізнення діянь, вчинених за власним вільним рішенням, від поведінки, зумовленої фізичним або психологічним тиском із боку окупаційної адміністрації. Добровільність

як конститутивна ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення за своєю природою відсутня там, де вільне волевиявлення особи було придушено або унеможливлено; доведення відповідних обставин у таких ситуаціях є самостійним процесуальним завданням [2].

Окремої уваги заслуговує явище інформаційного колабораціонізму - гібридної форми ідеологічної інтервенції, що здійснюється через цілеспрямоване запровадження навчальних програм, підручничкового контенту та освітніх стандартів держави-окупанта задля руйнування національної самосвідомості підростаючого покоління [4]. Дослідження методів ідеологічного впливу на освітній простір засвідчує виразну закономірність: відкриті пропагандистські практики поступово витісняються прихованими маніпулятивними техніками – поетапним переформатуванням змісту навчальних дисциплін, корекцією ціннісно-виховних орієнтирів та системним витісненням національного дискурсу [4]. Латентний характер подібних гібридних впливів істотно ускладнює їх своєчасне виявлення й документування [4], що зумовлює потребу в розробці спеціалізованого методологічного інструментарію для доказування у справах цієї категорії.

На тимчасово окупованих територіях України навчальні заклади цілеспрямовано перетворюються на механізм ідеологічного підкорення з боку держави-агресора. Насадження освітніх стандартів, навчальних програм і підручників російської федерації утворює кримінально каране діяння, що охоплює одночасно кілька об'єктів злочинного посягання: інформаційну безпеку держави, культурно-ідентичні засади українського суспільства та конституційний лад країни [5].

Розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, вчинених в умовах тимчасової окупації, об'єктивно ускладнюється неможливістю безпосереднього доступу до місця події та до осіб, які були свідками відповідних подій. За таких умов провідну роль у формуванні доказової бази відіграють електронні документи та навчальні матеріали окупаційних структур, свідчення очевидців, зібрані дистанційними методами, а також відомості, здобуті за допомогою розвідки на основі відкритих джерел [4]. Системне та належно оформлене документування вчинених діянь міжнародними моніторинговими місіями набуває при цьому самостійного процесуального значення, адже без нього створення повноцінної доказової бази для подальшого судового переслідування залишається практично недосяжним .

Дослідження вироків у провадженнях щодо колабораціонізму в освітній галузі виявляє стійкі системні вади, що негативно впливають на якість судочинства та дотримання принципу індивідуалізації

кримінальної відповідальності. З метою уніфікації підходів і підвищення обґрунтованості рішень у цій категорії проваджень Верховний Суд України сформував низку концептуальних правових позицій [5].

Першочерговою серед них є теза про пріоритет реального змісту діяльності особи над її формально-юридичним статусом. Від судів вимагається з'ясування реального здійснення управлінських функцій, а не покликання на адміністративний акт призначення: сам по собі наказ про обіймання посади керівника освітнього закладу без підтвердження фактичного виконання владних повноважень не утворює достатньої підстави для кримінального переслідування [5]. Невід'ємно пов'язаною з цим є позиція Верховного Суду України щодо суб'єктного складу відповідних кримінальних правопорушень: керівництво закладом освіти не охоплюється ознакою здійснення повноважень у сфері публічного управління в розумінні ст. 111-1 КК України [1; 6]. Цей висновок помітно звужує коло можливих суб'єктів кримінального правопорушення та зобов'язує суди нижчих ланок переосмислити усталені кваліфікаційні схеми.

Окремо Верховний Суд України акцентує увагу на вимозі належної конкретизації вироку. Відтворення загального воєнно-історичного тла без ретельного розбору саме тих дій, що інкримінуються підсудному, є процесуально неприйнятним. Кожне судове рішення повинне містити чітко встановлений причинно-наслідковий зв'язок між поведінкою конкретної особи та реально завданою шкодою охоронюваним правовим цінностям – лише за цієї умови вирок відповідатиме засадам справедливості та пропорційності призначеного покарання [5].

Підвищення дієвості механізмів протидії колабораційним проявам в освітньому середовищі потребує цілісного комплексу перетворень як на рівні законодавчої техніки, так і в площині доктринального осмислення кримінального права. Запропонований пакет реформ спрямований на забезпечення нормативної визначеності, подолання внутрішніх суперечностей у кримінальному законодавстві та узгодження його положень із зобов'язаннями, що впливають для України з норм міжнародного гуманітарного права [3].

Першочергового вирішення потребує питання конкретизації об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України [1], стосовно діянь, вчинених в освітній галузі. Чітке розмежування між суміжними кримінально-правовими конструкціями та деталізація критеріїв протиправної поведінки є необхідною умовою реального втілення гарантій права на справедливий судовий розгляд, закріплених у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Одночасно доцільним видається запровадження диференційованого обліку кримінальних правопо-

рушень у сфері колаборації – з урахуванням мотивів суб'єктів, ступеня добровільності їхньої участі та характеру фактично вчинених дій [2]. Така класифікація сприятиме достовірності статистики й слугуватиме науковою основою для формування виваженої кримінально-правової політики держави.

Окремим пріоритетним напрямом залишається повноцінне введення у вітчизняний правовий обіг норм міжнародного гуманітарного права [3], насамперед приписів IV Женевської конвенції про захист цивільних осіб під час збройного конфлікту [3]. Саме ці положення утворюють концептуальне підґрунтя для розмежування педагогічної діяльності, що здійснюється в умовах окупації на законних підставах, від кримінально відповідальної колаборації, а також створюють необхідні передумови для ефективного кримінального переслідування. Загалом, результативна боротьба з колаборацією в освітній сфері можлива лише за умови системного підходу, що органічно поєднує вдосконалення матеріального кримінального права, розбудову процесуальних інструментів доказування [4] та зближення національного законодавства із міжнародними стандартами захисту прав людини в умовах збройного протистояння.

Література

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.08.2025).
2. Кузнецов В. В., Сийпюкі М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 70. С. 381–388. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.61>.
3. Волков М. С. Міжнародно-правові механізми боротьби з колабораціонізмом в умовах міжнародних конфліктів. Академічні візії. 2024. Вип. 32. С. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12635732>.
4. Погорецький М. А., Сердюк В. В. Застосування новітніх технологій у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів і злочинів проти основ національної безпеки: методи OSINT. Вісник кримінального судочинства. 2023. № 3–4. С. 84–102. URL: https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2025/05/visnyk_krim_sud_3-4_23_v2_250425_avt2-84-102.pdf (дата звернення: 17.08.2025).
5. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28.02.2024 у справі № 628/2004/23. Судова влада України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1564244/> (дата звернення: 17.08.2025).

6. Роз'яснення Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18.03.2024 у справі № 766/12766/23. Судова влада України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1992022/> (дата звернення: 17.08.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-651-8-37>

СУЧАСНІ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Коперльос Руслана Юрїївна

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії та методології науки

філософського факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Україна в умовах воєнного стану отримала величезні виклики для всіх сфер суспільного життя. Освіта та наука опинилася перед низкою проблем, випробувань та пошуку нових рішень, і мова йде не лише про отримання та пошук знань, але й про психологічну стійкість, ментальну та фізичну безпеку та багато інших факторів.

Саме тому перед філософією освіти постає низка нових завдань та пошуку їх рішень. Говорячи про актуальні проблеми філософії освіти сьогодні варто брати до уваги низку різноманітних нашарувань, впливів, явищ, екзистенційних викликів війни, етичних питань тощо, які несуть вагомий відбиток на систему освіти загалом та всіх учасників освітнього процесу. Ось деякі з таких проблем:

- освіта в умовах воєнного стану: переосмислення не тільки методології викладання та якості освітніх послуг, але й безпеки та психологічного стану всіх учасників освітнього процесу;

- актуальною залишається проблема якості та можливості реалізації дистанційного навчання, а саме полеміка прихильників позитивних та негативних аспектів такого навчання, переваг та перешкод, що виникають в процесі навчання, зокрема, в умовах воєнного стану (наприклад, проблеми електропостачання, відсутність Інтернету, безпечні умови перебування, тощо);

- переосмислення взаємодії «Викладач – Студент» [1], «Вчитель – Учень». У сучасних умовах забезпечення освітнього процесу, нових викликах сьогодення, адаптації не тільки до нових технологій,